

CSERNUS SÁNDOR

**AZ ELSŐ FRANCIA NYELVŰ LEÍRÁSOK
KÖZÉP-EURÓPÁRÓL ÉS A LATIN KERESZTÉNYSÉG
KELETI HATÁRVIDÉKÉRŐL:
LANNOY, BOUVIER, BROCQUIÈRE ***

Mivel a késő-középkor embere – sokkal inkább, mint ahogy első látásra gondolhatnánk – szinte állandóan mozgásban volt, az utazás élménye (legyen az bár katonai vagy kereskedelmi jellegű, zárandoklat, térítő misszió vagy éppen ezek kombinációja), tömegeket érintett és sokak érdeklődését kötötte le. Ennek természetesen tükröződnie kellett az írott anyagban, az irodalomban, a történeti elbeszélő forrásokban és – még direkter módon – az útleírásokban is.¹ A nyugati szerzőktől származó útleírások jelentősebb számban a 13. század közepétől jelentek meg, döntően latin és francia nyelven készültek, számuknak a növekedése tehát a 13. század átfogó fellendüléséhez, az európai planetáris expanzió első jeleinek feltűnéséhez volt köthető.² Ismert dolog, hogy Magyarország belépését a nyugati keresztény közösségbe a korabeli források úgy értékelték, hogy annak az volt a jelentős hozadéka, hogy megnyílt ismét és biztonságossá vált a Szentföld felé zárandoklók számára a szárazföldi útvonal, valamint az is, hogy Közép-Európa, illetve a katolikus keresztény Európa keleti határvonalának a megismerésében és megismertetésében a keresztes hadjáratoknak, illetve zárandoklatoknak milyen jelentős szerepük volt.³

Ezeknek a vállalkozásoknak és utazásoknak is köszönhető – egyfajta „járulékos” következményként – hogy ettől az időszaktól kezdve a nyugati forrásokban rendre

* A tanulmány a Lendület „Magyarország a középkori Európában” MTA–DE Kutatócsoport / LP 2014/13-2014 program keretében készült.

¹ DELUZ, Ch.: „Voyage”. in *Dictionnaire du Moyen-âge*. dir. GAUVARD, C.–DE LIBERA, A.–ZINK, M. Paris 2002, 1489–1490 (a továbbiakban *DMA*); CIORANESCU, A.: „Voyages”. in *Dictionnaire des lettres françaises. Le Moyen Age*. Dir. GRENTÉ, G. Éd. par BOSSUAT, R.–PICHARD, L.–DE LAGE, G. R. Paris 1964, 753–757 (a továbbiakban *DLF*).

² A koncepcióhoz ld. Pierre Chaunu alapmunkáját: CHAUNU, P.: *L'Expansion européenne du XIIIe au XVe siècle*. (Nouvelle Clio. Histoire et ses problèmes). Paris 1969. A földrajzi megismerés útjaira CSUKOVITS E.: *Magyarországról és a magyarokról. Nyugat-Európa magyar-képe a középkorban*. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) Budapest 2015, 38–39, 45–55; SELÁF L.: *Túl-Távol-Nyugat vagy Túl-Közel-Kelet? Magyarország és Közép-Európa a középkori francia irodalomban*. Budapest 2015. (Habilitációs dolgozat kézirat.)

³ FÜGEDI, E.: „Comment l'Europe accueillit la Hongrie en l'an 1000. Le Roi Étienne”. *Cahiers d'Études Hongroises* 4 (1992), 173–186; CSUKOVITS, i. m. 33–38.

megjelentek az eurázsiai steppén élő nomád népek is, mint potenciális ellenségek vagy éppen szövetségesek.⁴ Az első francia nyelven és prózában készült történeti munkák (Robert de Clari és Geoffroy de Villehardouin művei) a IV. keresztes hadjárat termékei és szerzőik nagy érdeklődéssel fordultak a keleti határvidéken feltűnő és a Balkánon, majd később Közép-Európában is mind nagyobb szerepet játszó nomád népek (ez esetben elsősorban a kunok) felé.⁵ A 13. század későbbi évtizedeitől kezdve pedig alaposan megnövekedett a nyugati világ érdeklődése a mongolok iránt, akik persze igen sokat tettek annak érdekében, hogy ez az érdeklődés kialakuljon és fönt is maradjon.⁶ A nyugati kereszténység számára valójában a 13. század közepétől föltevődött a kérdés, hogy hol a latin kereszténység határa, a Jordán folyónál vagy a Dnyepernél? A Szentföldet kell-e megvédeni, visszahódítani, vagy Keleten kell inkább harcolni a porosz és litván pogányok ellen, téríteni s ez által a keleti határokat biztosítani a steppei népek, mindenekelőtt a kunok és a mongolok támadásaitól? A pápaság (pontosabban egyes pápák, mint IV. Ince) számára a dilemma már korán megfogalmazódott, míg mások – köztük IX. Lajos – világképében a Szentföld élvezett föltétlen prioritást.⁷

⁴ KOVÁCS SZ.: *A kunok története a mongol hódításig*. (Magyar Őstörténeti Könyvtár 29.) Budapest 2014, 149–223, 243–255; UŐ.: „A ferencesek és Jajlak katun”. in *Középkortörténeti Tanulmányok VIII*. Szerk. TÓBER M.–MALÉTH Á. Szeged 2015, 151–162; CSUKOVITS, i.m. 38–49.

⁵ VILLEHARDOUIN, G. DE: *Bizánc megvétele*. Ford. SZABICS I. Budapest 1985; CLARI, R. DE: *Konstantinápoly hódolatása*. (A középkori francia történeti irodalom remekei 1.) Ford. CSERNUS S.–CS. TÓTH A. Budapest 2013; KOVÁCS, *A kunok*, 180–184; UŐ.: „A kunok két 13. századi lovag szemével”. in *Fehér Lovag. Tanulmányok Csernus Sándor 65. születésnapjára*. Szerk. GÁLFFY L.–SÁRINGER J. Szeged 2015, 100–108; CSUKOVITS, i.m. 38–49.

⁶ Mint ismeretes, a mongolokkal kapcsolatos információgyűjtés fellendülésében nagy szerepe volt a pápai udvar természetes és kitüntetett érdeklődésének, valamint a francia királyok – mindenekelőtt IX. Lajos (1226 – 1270) – keresztes hadjáratok melletti elkötelezettségének. Befolyásolta az érdeklődést az a körülmény is, hogy noha a Mongol Birodalom közvetlenül is fenyegette és kegyetlenül pusztította a keresztény Európa keleti országait, Kiszázia területén viszont a nyugati államok befolyásos személyiségei (így pl. Szent Lajos) egy ideig a muszlimok elleni harcban potenciális szövetségesként (sőt megtérítendő népként) tekintettek rájuk. JOINVILLE, J. DE: *Szent Lajos élete és bölcs mondásai*. (A Középkori Francia Történeti Irodalom Remekei 2.) Ford. CSERNUS. S.–CS. TÓTH A. Budapest 2016, 68–70, 176–177; RICHARD, J.: *La Papauté et les missions d'Orient au Moyen âge*. Rome 1977; AMITAI-PREISS, R.: *Mongols and Mamluks. The Mamluk-Ilkhanid War, 1260–1281*. Cambridge 1995; LE GOFF, J.: *Saint Louis*. (Folio Histoire) Paris 1996, 48–60, 630–645; HALECKI, O.: „Diplomatie pontificale et activité missionnaire en Asie au XIIIe–XIVe siècles”. in *XIIe Congrès international des sciences historiques*. Vienne, 1965. *Rapports II.: Histoire des Continents*. Éd. par. MIKOLETZK, H. L. Wien 1966, 5–32; ZIMONYI, I.: „Egyiptom a 13. század közepén”. in *Szent Lajos élete* 332–351, a vonatkozó rész 347–351.

⁷ LE GOFF, i.m. 60.

A Kelet iránti érdeklődés egyre fokozódott (mondhatni, vallásos töltése okán szinte a hétköznapi élet részévé vált), melynek eredményeképp jóval nagyobb lett a közönségigény a vele kapcsolatos ismeretek iránt, ami pedig föltételezte, hogy népnyelven is minél változatosabb és pontosabb alkotások szülessenek.⁸ Mindez a politika számára is igen fontos, népnyelven íródó történeti irodalom, a historiográfia területén hozta a legnagyobb eredményeket.⁹

A jelentősebb középkori földrajzi irodalom a 13. században bontakozott ki és elsődleges mozgatórugói között az egyház, a vallás érdekeit kell említenünk: ismeretes, hogy ebben a legfontosabb szerepet a domonkos és ferences missziók játszották. A beszámolók elsöprő többsége (a 14. század végéig mindössze egy kivétellel) a pápai udvar, vagy éppen a mongol birodalom iránt különleges érdeklődést mutató francia király, Szent Lajos számára készült és latin nyelven íródott. (A nem egyházi missziókhoz kötődő francia nyelvű úti beszámolókat találunk persze korábban is; – elég csak Marco Polo franciául megírt élményeinek leírására gondolnunk, 1299-ből, illetve 1307-ből.) A 15. század elejétől kezdve pedig fokozatosan megjelentek a franciául írott illetve a francia nyelvre fordított útleírások is. Közöttük ismét megsza- porodtak azok művek, illetve úti beszámolók, amelyek Kelet, a keleti hatalmak jobb megismerését és működésük megértését célozták s ezzel fölértékelték a valós tapasztalatokra támaszkodó leírásokat.¹⁰

A 14. század vége és a 15. század eleje általában is jelentős változásokat hozott a francia nyelvű irodalom, történetírás és történeti irodalom fejlődésében. Ennek az irodalomnak a Kelet iránti érdeklődésének újabb fellendülését igazán a keresztes hadjáratok kezdetétől számíthatjuk, s ez a vonal töretlenül megmaradt a későbbi századok során is. A keresztény és a muszlim világ határvidékének pulzálása mindig is inspiráló szerepet töltött be a francia alkotók körében, és noha ebben az időszakban még nem mindig lehetett egyértelműen különválasztani az irodalom bizonyos alko-

⁸ Ezt az igényt a franciák esetében hosszú ideig az irodalom, mindenekelőtt a költészet töltötte be SELÁF, L.: *Chanter plus haut. La chanson religieuse vernaculaire au Moyen Âge (essai de contextualisation)*. (Nouvelle Bibliothèque du Moyen Âge 87.) Paris 2008, 167–234, 446–451.

⁹ Franciaországban IX. Lajos döntött úgy, hogy az ország hivatalos történetét francia nyelven is írásba kell foglalni, amely feladatot a királyi hatalmi reprezentáció jegyében ugyancsak az általa kialakított francia királyi nekropoliszt befogadó Saint-Denis Apátság szerzeteseinek feladatává tette. A *Grandes Chroniques de France* ettől az időszaktól készült egyszerre latinul és franciául. LE GOFF, i. m. 320–339, 399–401; CHAZAN, M.: „Chroniques latines de Saint-Denis”. in *DMA*, 289–291.

¹⁰ CIORANESCU, i. m. 753–754; CSUKOVITS, i. m. 52–53.

tásait, a történeti irodalmat, a „regényt”¹¹ és a történetírást, a műfajok kialakulásának és emancipálódásának folyamata is komoly lendületet kapott.¹²

Ezzel egy időben erősödött meg az a közönségigény, mely a történetírás területén is a népnyelvű alkotások megszületését kívánta meg, illetve segítette elő.¹³ A folyamat érvényes volt természetesen az útleírásokra és úti beszámolókra is. A 14–15. századi humanistáknak nagy szerepük volt a földrajzi és történeti irodalom fejlesztésében s nagy hatással volt munkásságukra a klasszikus földrajzi irodalom újrafelfedezése és továbbgondolása. A humanista alkotások latin nyelven születtek, de mind nagyobb volt az igény a népnyelvű fordításokra és a „friss”, népnyelven készülő alkotásokra.¹⁴ A „*voyage*” kifejezés a francia nyelvben a 11. században – tehát a szentföldi zarándoklatok ismételt fellendülésével és a keresztes eszme születésével gyakorlatilag egy időben – jelent meg, s nem is teljesen véletlenül.¹⁵ Az útleírások a történetírással párhuzamosan és vele szoros kapcsolatban fejlődtek. A korábbi, latin nyelvű történetírásban evidencia volt, hogy a történeti műveket (az *eleve* hitelességet sugárzó) *latin* nyelven (ne feledjük, a latin a *Biblia* nyelve) és *prózában* kellett írni. Ez a helyzet fokozatosan megváltozott, s az lett az eredménye, hogy létrejött a középkori Nyugat-Európa második legnagyobb forrás együttese (a latin után), a francia.¹⁶

Ez a folyamat a francia nyelvű történetírásban a 14. század során (elsősorban Froissart Krónikájával) tetőződött be, aminek eredményeképp bekövetkezett a népnyelven írott történeti próza áttörése. Az újabb fellendülés korszaka pedig a 14–15. század fordulójára tehető, amikor is a francia nyelvű történeti munkák száma is megnövekedett (Froissart-nak már több aktív történetíró kortársa és folytatója is akadt).¹⁷

¹¹ A „regény” – ’roman’ – kifejezés kezdetben nem műfaji megjelölést takart, hanem arra utalt, hogy a szöveg nem *latin*, hanem *francia* (ófrancia) nyelvű. Mivel pedig első változatai a 12. századi reneszánsz szellemi pezsgésének részeként jelentek meg és az antik hagyományokból táplálkoztak, s témáikban is azokhoz kötődtek: az ókori világ bennük megelevenedő történetei és hősei tehát (Nagy Sándor, Aeneas, Théba, Trója, Antiochia) ugyancsak Kelet felé irányították az érdeklődést. PETIT, A.: „Roman Antique” és „Roman d’Alexandre” in *DMA*, 1239–1241 és 1241–1243.

¹² GEUNÉE, B.: *Histoire et culture historique dans l’Occident médiéval*. Paris 1983, 11–54; CSERNUS S.: *A középkori francia nyelvű történetírás és Magyarország (13–15. század)*. (Doktori mestermunkák) Budapest 1999, 22–33. Elektronikus változat <http://publicatio.bibl.u-szeged.hu/4521/>.

¹³ A népnyelv immár nem csak a *chanson de geste*-k, a *troubadour*-k és a *trouvère*-k nyelve, nem csak a *fabliaux* világa, hanem mindinkább a történetírás – a népszerűsítő és a tudós történetírás – elfogadott nyelve lett. GEUNÉE, *i.m.* 222; CSERNUS, *i.m.* 35–51.

¹⁴ Ennek összegzésére ld. CSUKOVITS, *i.m.* 55–64.

¹⁵ DELUZ, *i.m.* 1489–1490.

¹⁶ CSERNUS, *i.m.* 29–33.

¹⁷ *Les Chroniques de Jean Froissart*. I–XXV, Ed. LETTENHOWE, K. DE, Bruxelles 1867–79, és WITT, C. DE, Paris 1881. Válogatás és részeleges magyar fordítás: KULCSÁR ZS.: *Froissart Krónikája*. Budapest 1971.

Franciaországon belül elősegítette ezt a folyamatot, hogy hatalmas, nagy befolyású és fényes kulturális központok jöttek létre a politikailag mind jobban megerősödő nagy fejedelmi udvarokban, valamint hogy a francia nyelv és a középkori francia civilizáció Európa számos területén őrizte még pozícióit és befolyását. Ebből a szempontból különösen fontosak voltak a francia nyelv és kulturális befolyás, itáliai, balkáni – konstantinápolyi, illetve keleti pozíciói.¹⁸

Jelentős változást hozott mindez a Magyar Királyság megismerése tekintetében is, hiszen a nyugati dinasztiákból (elsősorban Anjou és Luxemburg) származó uralkodók idején, de immár a török elleni harc frontországaként is alaposan megnőtt az ország iránti érdeklődés és változások következtek be a Magyarország (a magyarság, vagy ha úgy tetszik a „*magyar-kép*”) alakulásában is.¹⁹

Kétségtelen, hogy ebben ismét csak jelentős szerep jutott az immár szinte kontinentális méretű és egyre élesebbé váló muzulmán-keresztény konfliktusnak. A konfrontáció, az összecsapások, fokozatosan áttevődtek Európa keleti felére, s a balkáni területeken is mind hevesebb harcokra került sor, melyeket a francia történetírás egyre nagyobb érdeklődése kísért.²⁰ De nem csak a történetírás. A tragikus kimenetelű nikápolyi ütközetről többnyire a sikertelenség, a bukás, s a lovagi harcmódor csődje maradt meg az utókor emlékezetében és a historiográfiában is. Emellett eltörpült az a tény, hogy a kor lehetőségeihez képest rendkívül impozáns nemzetközi hadsereget sikerült összehozni és Magyarországra irányítani, ami csak alapos előkészítő és szervező munka eredménye lehetett. A közöttük meglévő (és sajnos a hadjárat során is előkerült) konfliktusok ellenére a megmozdult politikai erők ezzel komoly sikert arattak, s ebben kétségtelenül szerepe volt az élénk és hatékony diplomáciai tevékenység mellett, a nyugati keresztény összefogás fontosságát súlykoló korabeli politikai erőknél és kései kereszties irodalomnak. A kereszties eszme újjászületésének – pontosabban újra aktivizálódásának – pedig a nikápolyi vereség korántsem vetett véget.²¹ Épp az ellenkezője történt: a lovagi eszmerendszer és a kereszties ide-

¹⁸ CSERNUS S.: „Kelet vonzásában: Konstantinápoly meghódítása és a francia nyelvű történetírás születése”. in *Konstantinápoly hódolatása*, 177–194, a vonatkozó rész 177–178.

¹⁹ CSUKOVITS, i. m.; SELÁF, i. m.; CSERNUS, S.: „A XV. századi francia útleírások Magyarország-képe”. in *Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon*. Szerk. BÉKÉSI I.–JANKOVICS J.–KÓSA L.–NYERGES J. Budapest–Szeged 1993, 1006–1019; UÓ.: „Voyages, récits de voyages et la Hongrie dans la littérature historique et géographique française des XIVème et XVème siècles”. in *Écrire le voyage*. dir. TVERDOTA, GY. Paris 1994, 125–141.

²⁰ CSERNUS, S.: „Mutation de l’historiographie française et élargissement de son horizon. Un exemple: ’les affaires de Hongrie’”. *Acta Universitatis Szegediensis, Acta Historica* 87 (1988), 3–8.

²¹ GARCHER, E.: „Deux regards sur un défaite: Nicopolis (d’après la chronique du Religieux de Saint-Denis et le Livre des faits de Boucicaut”. *Cahiers de recherches médiévales et humanistes* 1 (1996), 93–104.

ológia Franciaországban és különösen pedig Félelemnélküli János személyes érintettsége okán Burgundiában, példa nélküli lendületet kapott.²²

Ennek a folyamatnak a következménye továbbá az is, hogy születtek olyan szövegek, melyek vagy krónika, vagy éppen egyfajta (önigazolás igényével is készült) hadibeszámoló formájában írtak le úti élményeket (mint Boucicaud marsall beszámolója a nikápolyi hadjáratról), esetleg egy adott történeti munka részeként jelentek meg (mint Wavrin al-dunai kereszties hadjáratról készített beszámolója, melyet a szerző az Anglia történetéről írott művében helyezett el.)²³ Mindez korántsem meglepő annak ismeretében, hogy a „voyage” kifejezés a 16. század elejéig nem egyszerűen csak egy adott (képzelt vagy valós) térben való helyváltoztatást, hanem zárandoklatot s egyben katonai expedíciót is jelentett.²⁴ Ebben a *tágabb* értelemben tehát, minden olyan krónika, irodalmi vagy történeti mű melynek élményanyaga egy kereszties hadjáratból táplálkozott, szükségképpen *útleírásnak* is tekinthető.

Mivel a *szűkebb* értelemben vett útleírás és a történetírás az elmúlt századokban együtt fejlődött, a 14. század vége, illetve a 15. század első fele fellendülést hozott a konkrétabban megfogalmazott útleírások, úti beszámolók tekintetében is: a felfokozott nemzetközi tevékenység és a kereszténység keleti határvidéke alaposabb megismerésének (valamint a közel-keleti részekről meglévő ismeretek napra készsé tételének) az igénye ugyanis rendre követeket és utazókat helyezett a korabeli keresztény világ távolabbi területei felé vezető újtaira is. Még a 14. század elejéről adatolható egy latin nyelvű országleírás-gyűjtemény, melyről feltételezik, hogy egy francia domonkos szerzetes munkája, mely a kelet-európai országok leírását tartalmazza.²⁵

²² Erre jó példa Philippe de Mézières karrierje, illetve általában a burgundi udvari irodalom kitüntetett érdeklődése. SÁGHY M.: „Mézières Magyarországról. A késő Anjou-kori kormány és külpolitika kritikája”. in *Francia–magyar kapcsolatok a középkorban*. Szerk. GYÖRKÖS A.–KISS G. Debrecen 2013, 241–252. A „török kereszties háborúkról” ld. DOUTREPONT, G.: *La littérature française à la cour des ducs de Bourgogne*. Paris, 1904, 228–244, 512–515. A burgundi hercegek könyvtárában külön, Kelettel kapcsolatos gyűjteményt hoztak létre: „Outremer”-könyvtárról: *Uo*, XXXVIII, 242, 264–265. Lásd továbbá CSUKOVITS, *i. m.* 223–229.

²³ Jean le Maingre történetét ld. BOUCICAUT, J. LE M: *Le livre des faits*. Ed. MICHAUD, J.–POUJOLAT, C. (Nouvelle Collection des mémoires pour servir à l’histoire de France, 1ère série, II.) Paris 1836; IORGA, N.: *La campagne des croisés sur le Danube en 1445*. Paris 1927; KROPF L.: „Jean de Wavrin krónikájából”. *Századok* (1894), 675–696; CSERNUS S.: „Jehan de Wavrin krónikája: angol történelem, francia történetírás és kereszties hadjárat. Burgundiak az Al-Dunán (1444–1445)”. in *Francia–magyar kapcsolatok*, 127–152; CSUKOVITS, *i. m.* 110–113, 175, 191, 192–194, 196–197, 199, 240, 244.

²⁴ DELUZ, *i. m.* 1489.

²⁵ *A Descriptio Europae Orientalis*, melyet a 14. század elejére (1308) datálnak. Vezérmotívuma – s mint látni fogjuk ez még legalább másfél évszázadig így marad – a missziós tevékenység, a pogányok megtérítése és a kereszties hadjárat a passagium gondolata, egy újabb hadjárat előkészítése. *Anonymi Descriptio Europae Orientalis „Imperium Constantinopolita-*

Több olyan francia nyelven író utazót ismerünk ebből az időszakból, akik már nem a keresztény seregek hadi vállalkozásait leíró élményeik alapján készítettek úti beszámolókat, hanem kifejezetten utazási, felderítő céllal keresték föl a Kereszténység – muszlim veszély által is felértékelődött, de legalábbis a nyugati kereszténységnek ismét az érdeklődési körébe került – keleti végeit és számoltak be uraiknak a szerzett benyomásaikról és tapasztalataikról.²⁶ A továbbiakban itt csak azokkal a szerzőkkel foglalkozunk, akik ez utóbbi kategóriába tartoztak. A keleti területekre indult és a Kárpát-medencét átszelő nyugati utazók leírásainak Magyarországra vonatkozó részeit elsőként Szamota István gyűjtötte egybe.²⁷

A 15. század első feléből három olyan francia utazót (ebből kettő burgundi) szokás említeni, akik keresztülutaztak Magyarországon is, de fő feladatuk a nyugati kereszténység keleti határvidékének feltérképezése vagy éppen, az akkori ismert (de még jobban megismerendő) országok leírása. Ők azok, akik Európa keleti feléről is fontos leírásokat készítettek és hagytak ránk. Utazásuk kronológiáját figyelembe véve közülük az első Ghillebert de Lannoy (1385–1462), a második Gilles Le Bouvier (1386–1454?), a harmadik pedig – Lannoy-hoz hasonlóan a burgundi udvar megbízottja – Bertrandon de la Brocquière (1400k.–1459) volt.²⁸

Közülük minden bizonnyal ez utóbbi, a legismertebb, az ő Magyarországra vonatkozó szövegének részletét már Szamota István publikálta (Szamota a másik kettőt nem ismerte). A De La Brocquière művében meglévő, balkáni területekre vonatkozó információinak fontosságára utal a román történetírás kitüntetett figyelmé²⁹, a szöveg török fordítása, de régóta létezik pl. francia–szerb bilingvis ki-

num, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia” anno MCCCVIII exarata. Ed. praef. et adn. GÓRKA, O. Cracoviae 1916. A magyar vonatkozású rész: BORZÁKNÉ NACSA M.–SZEGFÜ L.: „Egy Délkelet-Európát bemutató földrajzi munka a XIV. század elejéről (Descriptio Europae Orientalis)”. *Acta Academiae Pedagogicae Szegediensis* (1987–88), 13–27. Részletes bemutatása nemzetközi kontextusban CSUKOVITS, i.m. 130–137.

²⁶ CSERNUS, Voyages, 137–140.

²⁷ SZAMOTA I.: *Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten*. Budapest 1891, 13–30.

²⁸ SCHEFER, CH. (dir.): *Le voyage d’Outremer de Bertrandon de la Brocquière, premier écuyer tranchant et conseiller de Philippe Le Bon (1432–1433)*. (Recueil de voyages et documents pour servir à l’histoire de la géographie du XIIIe siècle au XVIe siècle, T. 12.) Paris 1892. Újabban, alapos bibliográfiai apparátussal, ld. BÁRÁNY, A.: „Burgundian Crusader Ideology in Bertrandon de la Brocquière’s ‘Le Voyage d’Outre-mer’”. in *Byzance et l’Occident. Écrits et manuscrits*. ed. EGEDI-KOVÁCS E. Budapest 2014, 17–40; CSUKOVITS, i.m. 103, 226–229.

²⁹ Brocquière és Wavrin fontos forrásai a román történelemnek. IORGA, N.: *Notes et extraits pour servir à l’histoire des croisades au XVe siècle*. Paris 1899; UŐ.: „Les aventures „sarrazines” des français de Bourgogne au XVe siècle”. *Mélanges d’Histoire Générale de l’Université de Cluj* 1 (1927), 7–56.

adása is.³⁰ Ezen túlmenően korábbi és újabb (angol és amerikai) kiadások és fordítások készültek el és váltak hozzáférhetővé.³¹ De La Brocquière művét méltán övezi egyre nagyobb figyelem: jó szemű utazó, akinek leírása érdekes, figyelemmel volt a gazdasági, kereskedelmi és katonai kérdésekre, a vidékre, az emberekre, a városokra egyaránt, s mindvégig szem előtt tartotta az esetleges keresztes hadjárat érdekeit – hiszen küldetésének valójában ez volt a legfontosabb deklarált célja. Utazására 1432–33-ban került sor, az élmények és a jelentés megírására pedig, minden bizonnyal az utazó jegyzetei alapján, mintegy húsz esztendővel később, 1457-ben. Brocquière a Közép-Európában, illetve a Kelet-Mediterráneumban offenzívába lendülő burgundi külpolitika fontos információkkal szolgáló ágense és e téren a herceg kitüntetett tanácsosa volt.³² Egyébiránt neki köszönhetjük Szeged városának első összefoglaló leírását is.³³ Megemlítendő, hogy a három fentebb említett utazó közül ő az egyetlen, akitől nem maradt ránk, hogy az írás más területén alkotni kívánt volna, latin nyelvű útleírást viszont fordított franciára), útleíróként azonban valószínűleg ő a legszínvonalasabb.³⁴ Továbbá neki köszönhetjük a korabeli Európáról alkotott kép egyik kulcsmondatát, amiben világossá válik, hogy számukra hol volt a jól ismert – és fogalmazzunk így – a kevésbé ismert Európa határa; – ő ugyanis Béctől felfüggeszti beszámolójának írását, mondván (s ezzel kissé a „szürke zónába” helyezve Európa közepső és keleti felét), hogy „az attól nyugatra lévő országok nagyon is ismereteseek”.³⁵

Gilles Le Bouvier nyilvánvalóan ugyanabból a kultúrkörből származott, mint a másik két szerző, s műve a francia nyelvű földrajzi irodalom egyik igen fontos alkotása. E tanulmány keretein belül azonban elsősorban a két burgundiai utazóra, mindenekelőtt Ghillebert de Lannoy-ra szeretném felhívni a figyelmet. Ugyanakkor hármójuk művei összefüggenek, hasonló az inspirációjuk és együtt gazdagítják a

³⁰ Első kiadása (1601) után több újabb kiadása készült (1804, 1839, 1892) valamint angol és amerikai (1807, 1988, 1999), majd török (2000). A szerb kiadás: BROKIJE, B. DE LA: *Putovanje preko mora*. (Biblioteka Istorickog Drustva NR Srbije) Ed. RAJICIC, M. Beograd 1950. A leggyakrabban használt kritikai kiadása a Schefer-féle 1892-es, de modern francia nyelvű kiadás is készül: BROCQUIERE, B. DE LA: *Voyage d'Orient. Espion en Turquie*, intr. et notes de PAVIOT, J. mis en français moderne par BASSO, H. Toulouse 2010.

³¹ BÁRÁNY, i.m. 18–19/8. jegyzet.

³² LACAZE, Y.: „La politique „méditerranéenne” et projet de croisade chez Philippe le Bon: de la chute de Byzance à la victoire chrétienne de Belgrade”. *Annales de Bourgogne* 41/161–162 (1969), 5–42, 81–132; BÁRÁNY, i.m. 19–20, 39.

³³ SZAMOTA, i.m. 91–92; SZALONTAI CS.: „Az első francia lovag Szegeden. Milyen volt a város Bertrandon de La Brocquière utazásakor?”. in *Fehér Lovag*, 124–138.

³⁴ Két további szakmai szöveget tulajdonítanak neki: egy Giovanni Torzelo-fordítást, valamint egy „Görögország és a Szentföld meghódítására” vonatkozó tervezetet, mely az előbbire épül. SCHNERB, B.: *L'État bourguignon, 1363–1477*. Paris 2005, 308–309. http://www.arlima.net/ad/bertrandon_de_la_brocquiere.html

³⁵ SZAMOTA, i.m. 98.

francia nyelvű forrásaink egy érdekes csoportját.³⁶ Az Országok leírása című munkájáról azt tartják, hogy összefoglalja azokat az ismereteket, amelyekkel egy korabeli művelt világi ember rendelkezhetett.³⁷

Tekintettel arra, hogy az itt említett, 15. század első feléből származó útleírások közül legközelebb a keresztény Európa keleti feléhez, a keleti és a nyugati kereszténység határvonalához, s így a steppe világához a három utazó közül Ghillebert de Lannoy került, ezúttal róla, illetve utazásáról s annak politikai és személyes kontextusáról szeretnék bővebben szólni. Mindenekelőtt látni kell, hogy Lannoy küldetése valójában egy igen lényeges diplomáciai misszió volt. Jó Fülöp (1419–1467) herceg kapcsolatteremtő – és természetesen – felderítő szereppel bízta meg. Lannoy 1421-ben indult kétéves útjára. Ahhoz, hogy küldetését kellőképpen értékelni tudjuk, röviden utalni kell a 15. század húszas éveire kialakult nyugat-európai politikai helyzetre, illetve utazásának körülményeire; – utazásának ugyanis primer politikai céljai voltak.

A nyugati kereszténységnek szinte az egészét érintő késő-középkori „általános válságtünetek” súlyosabbak lettek a 14. század végére – 15. század elejére.³⁸ A mindinkább kiszolgáltatottá és közösségként cselekvésképtelenné váló Nyugat számára különösen nagy fenyegetést jelentett az átfogó és mind erőteljesebbé váló török offenzíva, mely nemcsak az Európa keleti részén lévő görög kereszténységet fenyegette megsemmisítéssel, de mind közvetlenebbül érintette a latin kereszténység keleti or-

³⁶ A Berry-ben született Gilles ifjan szegődött a későbbi VII. Károly francia király szolgálatába, s *herold*-ként követte őt hatalmának konszolidációja során, s emellett urát diplomataként és történetíróként is szolgálta: 1455-ben megírta VII. Károly krónikáját (az 1402–1455 közötti évekre), mely a *Grandes Chroniques de France* része lett (1402–1422) és ezt a művét több kortárs krónikaíró – Jean Chartier, Jacques Du Clercq, Robert Bondel is felhasználta. Mivel a heraldika kitűnő szakértője is volt egy *Armorial* is maradt tőle az utókorra, melyben a francia nemesség címerei mellett az általa meglátogatott európai udvarokban látott címerek rajzát is feltüntette. Az *Országok leírását* 1445-re datálják, s munkáját az első, francia nyelven írott leíró földrajzi alkotásként tartják számon. DUFOURNET, J.: „Gilles Le Bouvier, dit le Héraut de Berry” in *DLF*, 458; LE BOUVIER, G.: *Le Livre de la Description des pays*. (Recueil de documents pour servir à l’histoire de la géographie, depuis le XIIIe jusqu’à la fin du XVIe T. XXII.) Ed. HAMY, E. T. Paris 1908; CSUKOVITS, *i.m.* 104, 117, 216–217. Gilles Le Bouvier-ről Seláf Levente készített egy átfogó tanulmányt.

³⁷ Az újabb kutatások szerint a régebben neki tulajdonított Normandia visszafoglalásának krónikája, valamint II. Richárd angol király története nem az ő alkotása. Le Bouvier 1454-ben járt Magyarországon, s neki köszönhetjük a 15. századi Magyar Királyság sommás leírását. LE BOUVIER, *i.m.* 48–49. Egy részletét idézi FÜGEDI E.: „*Uram, királyom...*” A XV. századi Magyarország hatalmasai. Budapest 1974, 9; CSERNUS, A XV. századi, 1013–1014; UŐ, *Voyages*, 136–137.

³⁸ OROSZ I.: „Európa a konstanzi zsinat korában”. in „*Causa unionis, causa fidei, causa reformationis is capite et in membris*”. *Tanulmányok a konstanzi zsinat 600. évfordulója alkalmából*. Szerk. BÁRÁNY A.–PÓSÁN L. Debrecen 2014, 129–143.

szágait is, hiszen a török támadások nem titkolt célja Nyugat két szimbolikus központjának, a pápaság és a császárság székhelyeinek, Rómának és Bécsnek az elfoglalása volt. Annyit mindenesetre látni kell, hogy a nyugati kereszténység befolyásos hatalmi központjai a századforduló évtizedeiben igyekeztek megoldásokat találni ezekre a problémákra: az egyházszakadás ügyére a zsinati eszme és császári univerzalizmus, a társadalmi problémákra (egyebek mellett) a rendiség logikájának kiterjesztése volt a válasz. A belső háborúság megszüntetésére – itt mindenekelőtt a százéves háborúra kell gondolnunk – nagy ívű béketörekvések születtek,³⁹ majd – a békekötés ellehetetlenülése után – jobb híján egy súlyosabb konfrontációt megakadályozó nyugati rendezési terv lépett életbe.⁴⁰

Hibát követnénk el azonban, ha lebecsülnénk a fenti erőfeszítéseknek az eredményét, még akkor is, hogy ha ezek – különösen a fölfokozott elvárásokhoz képest – több esetben csak részsikereket hoztak (mint a Konstanzi zsinat), vagy ha éppen eredményei nem bizonyultak a remények szerint tartósnak (mint a százéves háborúban való közvetítést átmenetileg lezáró, fentebb említett nyugati szövetségi rendszer). A konstanzi zsinat azonban – noha nem oldott meg mindent – elérte a legfontosabb célját: megszűnt az egyházszakadás, állást foglalt a zsinat az eretnekség ügyében, a Francia királyságot gúzsba kötötte a Zsigmond és V. Henrik (1413–1422) által kötött canterbury-i egyezmény (1416. augusztus 15.), amihez a burgundi herceg is asszisztált, s aminek eredményeképp a franciaországi angol előrenyomulás folytatódott, s végül a troyes-i béke (1420. május 21.) volt szentesíteni hivatott a kialakult helyzetet. A frontok pedig bemerevedtek: Félélemnélküli János meggyilkolása (melyet az Orléans-i herceg ellen elkövetett mintegy évtizeddel korábbi merényletre válaszul hajtottak végre) végérvényesen elzárta a francia-burgund együttműködés útját.⁴¹

³⁹ Ennek legfontosabb fejezete a konstanzi zsinathoz kötődik és Zsigmond angol-francia közvetítési kísérletében csúcsosodik ki. CSERNUS S.: „Francia források Zsigmond párizsi tartózkodásáról (1416 március)”. in *Kelet és Nyugat között. Történeti Tanulmányok Kristó Gyula tiszteletére*. Szerk. KOSZTA L. Szeged 1995, 103–141; Uő.: „Zsigmond és a Hunyadiak a francia történetírásban”. *Századok* 123 (1998), 72–80; BÁRÁNY A.: „Zsigmond angliai látogatása”. in *Angol–magyar kapcsolatok a középkorban*. II. Szerk. BÁRÁNY A.–LASZLOVSKY J.–PAPP ZS. Máriabesnyő 2011, 73–111.

⁴⁰ MÁLYUSZ E.: *Zsigmond király uralma Magyarországon*. Budapest 1984, 79. Teljes áttekintés BÁRÁNY, A.: „A canterburyi szövetség”. in *Angol–magyar kapcsolatok*, 59–111; CSERNUS S.: „A nemzetközi kapcsolatok rendszerének átalakulása Nyugat-Európában a 15. század elején”. *Acta Universitatis Szegediensis. Sectio Historica*. 76 (1983), 11–23; Uő.: „From the Arsenal of Sigismund’s Diplomacy: Universalism versus Sovereignty”. in *Das Konzil von Konstanz und Ungarn*. Hrsg. BÁRÁNY, A.–BACSA, B. A. Debrecen 2016, 9–32.

⁴¹ A korábban magyar trónra is szánt Orléans-i Lajos herceget Félélemnélküli János emberei 1407. november 23-án gyilkolták meg Párizsban. János herceg pedig 1419. szeptember 10-én lett gyilkos merénylet áldozatává Montereau-ban. SCHNERB, B.: *L’État bourguignon 1363–1477*. Paris 2005, 146–150, 168–171.

A leendő Aranygyapjas lovag Ghillebert de Lannoy utazására tehát egy nagy meg-
rázkódtatásokkal terhelt periódus után a frontok – néhol meglehetősen vészjósló –
megmerevedésének időszakában, a burgundi állam új fejedelem alatti erőteljes eman-
cipálódásának korában került sor. Lannoy ugyan a „béke hírével” indult útjára,⁴² ez
azonban olyan béke volt, mely Franciaországot reménytelen helyzetbe hozta, s va-
lójában az *armagnacok* (*orléansiak*) és a *bourguignonok* harcának, „az elátkozott há-
borúnak” újabb fejezetét nyitotta meg.⁴³

A fentiekben utaltunk arra, hogy a „konstanzi zsinat utáni” Nyugat-Európa or-
szágai között kialakulni látszott egy törékeny és hangsúlyosan átmeneti egyensúly,
a különböző szempontból ellenérdekelt felek csupán az erőgyűjtésre koncentráltak.
Franciaországot megbénította a számára előnytelenül alakult nemzetközi helyzet és
az armagnac-bourguignon ellentét. Közben a százéves háború 15. század eleji szaka-
szát „túlnyert” angol monarchiában is érlelődtek a belső feszültségek, amelyek ké-
sőbb a nyílt belső konfliktushoz vezettek.⁴⁴ A burgundi herceg nemzetközi politikai
aktivitása viszont egyértelműen jelezte, hogy komoly szerepet kíván magának az
európai politikai életben. A kialakult helyzet mindinkább az új nyugat-európai nagy-
hatalom, a flamand-burgundi állam további kibontakozásának és megerősödésének
kedvezett.⁴⁵ Jó Fülöp követői mögött tehát jelentős hatalom és tekintély állt.

A burgund hercegi udvar szellemiségének meghatározó komponense volt a lovagi
eszme, a „*voyage d'outre-mer*”, a keresztes hadjárat ideológiájának az eszmeköre.⁴⁶ A
burgundi Valois dinasztia és a burgundiai arisztokrácia számára a keresztes hadjárat
eszméje valódi drámai élményanyaghoz kötődött, amennyiben visszanyúlt a nikápo-

⁴² A troyes-i békéről van szó. CHAMPION, P.–DE TOISY, P.: *La Bourgogne, France-Angle-
terre au traité de Troyes*. Paris 1943; SCHNERB, *L'État*, 172–179; CSUKOVITS, *i.m.* 225, 227.

⁴³ SCHNERB, B.: *Les Armagnacs et les Bourguignons: la maudite guerre 1407–1435*. Paris
2009, 257–298.

⁴⁴ Mint ismeretes, a Troyes-ban kötött egyezmény szerint (az egyébként elmebeteg) VI.
Károly halálát követően kellett V. Henriknek apósa örökébe lépnie és Franciaország királyává
válnia. Erre azonban nem került sor ugyanis az angol király fiatalon, alig 35 évesen, apósa éle-
tében halt meg (1422. augusztus 31.), s őt a francia uralkodó pár hónappal később, 1422.
október 22-én követte. Ebben a helyzetben Anglia és Franciaország trónjára egy 11 esztendő
gyermek került, akinél ráadásul bebizonyosodott, hogy örökölte nagyapja elmebetegségét. Sok
értelme nem volt, hogy Lannoy 1422-ben az angol király számára részletes jelentést adjon.

⁴⁵ PARAVICINI, W.: *Merész Károly*. Budapest 1989, 7–19; SCHNERB, *L'État*, 115–124,
197–227.

⁴⁶ A 14–15. század világáról született, minden idők egyik legkitűnőbb összefoglalásában
a holland történész gyakran idézi meg a burgundi hercegek udvarát. HUIZINGA, J.: *A közép-
kor alkonya. Az élet, a gondolkodás és a művészet formái Franciaországban és Németalföldön a
XIV. és XV. században*. Budapest 1976; SCHNERB, *L'État*, 305–318. A burgundiai udvari
kultúra kivételes gazdagságára, sokszínűségére és a hercegek politikájával való összefonódá-
sára továbbra is alapmunka DOUTREPONT, G.: *La littérature française à la cour des Ducs de
Bourgogne*. Paris 1904.

lyi vesztes keresztes hadjárat emlékéhez, amikor is a győztes török szultán az elfogott keresztények nagy részét lemészároltatta, csupán azoknak kegyelmezve meg, akikért jelentősebb váltságdíjat remélhettek.⁴⁷ Ez utóbbi szűk körhöz tartozott János, Nevers grófja a későbbi Félelemnélküli János (1404–1419) burgundi herceg és közvetlen kísérete, akiknek kiváltása érdekében a hercegek országaiban külön adót kellett kivetni. Ezt követően a török elleni harc számukra nem csak keresztényi-lovagi küldetés, hanem *személyes* ügy is volt, s egyben nemzetközi tekintély és hatalom forrása is. Jó Fülöp számára annak megerősítését is jelentette, hogy a keresztes hadjárat eszméjével való azonosulás által ő maga is a legnagyobb nyugati keresztény fejedelmek közé emelkedik: ő „Nyugat Nagyhercege” (*le Grand Duc de Ponant*) aki ezzel a kereszténység legnemesebbnek tartott kollektív vállalkozásának vezetői közé lép. A keresztes hadjárat ideológiája és a lovagi eszme tehát egyben nagyratörő politikai program is.⁴⁸

A keresztes hadjárat eszméjének és gondolatvilágának ébren tartása érdekében a burgundi hercegek udvarukban (udvaraikban) valódi információs központot hoztak létre; gazdag könyvtáruknak volt egy külön részlege, mely a „tengerentúlra” (*Outre-mer*) vonatkozó könyveket, iratokat és dokumentumokat tartalmazta, s melynek gazdagítására a hercegek – és itt is elsősorban jó Fülöpre kell gondolnunk – komoly erőfeszítéseket tettek. Történetírók, írók, költők, tették alkotásaik központi gondolatává a keresztes hadjáratok, Kelet, a „keleti utazás” témakörét és tartották ébren eszméjét. Ezzel persze fontos ideológiai támaszává és forrásává is váltak a burgundi hercegek keresztes ideológiájának. A fejedelmi könyvtár a hatalom szimbóluma, tartalma pedig a korabeli politikai ideológia tükré is.⁴⁹

Ehhez a körhöz, illetve ehhez az öröklött, vásárolt vagy éppen megrendelt könyvtári és levéltári anyaghoz csatlakoztak azok a mesés, képzelt vagy valós útleírások is, melyek Kelethez, illetve a keresztes zarándoklatokhoz voltak köthetők. A burgundi hercegek keresztes hadjárat-szervező tevékenysége sokkal következetesebb és tudato-

⁴⁷ BOUCICAUT, *i.m.* 121–128; MÁLYUSZ, *i.m.* 106–107; CSERNUS, Zsigmond, 63–64.

⁴⁸ Nikápolyra vonatkozóan RUNCIMAN, S.: *A keresztes hadjáratok története*. Budapest 1999, 978–980; ANTOCHE, C.: „Les expéditions de Nicopolis (1396) et de Varna (1444): une comparaison”. *Medievalia Transylvanica* 4/1–2. (2000), 28–74; MÁLYUSZ, *i.m.* 102–108; SCHNERB, *L'État*, 115–124. 305–337; CSERNUS, Zsigmond, 50, 57–65.

⁴⁹ A burgund hercegi könyvtár Jó Fülöp idején vált Európa egyik legjelentősebb gyűjteményévé. Ennek a megalapozása azonban nagymértékben kötődik nagyapjának, Merész Fülöpnek a tevékenységéhez, aki nevével, Flandriai Margittal együtt rendkívül gazdag könyv- és kéziratanyagot gyűjtött össze, ráadásul úgy, hogy Merész Fülöp bőkezű mecénásként és megrendelőként maga is hozzájárult ennek a művészeti ágnak a fölvirágoztatásához. A 14. század vége Franciaországban a nagy fejedelmi udvarok és kivételesen gazdag gyűjtemények időszaka: V. Károly király és János, Berry hercege is egészen kivételes gyűjteményekkel rendelkezett. Burgundiára ld. DE WINTER, P. M.: *La bibliothèque de Philippe le Hardi, Duc de Bourgogne (1364–1404). Étude sur les manuscrits à peintures d'une collection princière à l'époque du „style gothique international”*. Paris 1985, 47–67; DOUTREPONT, *i.m.* 236–238, 512–515; SCHNERB, *L'État*, 125–133, 346–357; CSUKOVITS, *i.m.* 223–229.

sabb volt, mint ahogy azt időnként föltételezni szokták: valójában Burgundia volt az *egyetlen* olyan nyugati nagyhatalom, melyet közvetlenül egyáltalában nem fenyegetett a török előrenyomulás, és mégis több ízben *konkrét* katonai segítséget nyújtott a törökellenes küzdelemhez.

Az érdeklődés és a tudatosság jelenlétének egyik legmeggyőzőbb bizonyítéka, hogy a burgundi hercegek nem csak a frontvonalhoz közelebb álló országokból illetve a török-ellenes küzdelem élvonalában lévő pápaságtól kértek és kaptak rendszeres információkat. Emellett ők maguk is gondoskodtak arról, hogy küldönceik, utazóik, kémjeik földértsék és bejárják Közel-Kelet elérhető vidékeit, továbbá hogy közvetlen benyomást szerezzenek Európa középső, balkáni és keleti részeiről, melyekről korábban gyakran legendákba vesző (ám rendkívül népszerű) leírások álltak csak rendelkezésre.

Ha az itt említett útleíróink közül Berry heroldjának vagy Bertrandon de La Brocquièrenek a műveit szeretnénk jobban megérteni, akkor sem tekinthetnénk el az általuk meglátogatott országok, európai és a közel-keleti hatalmak helyzetének a vizsgálatától; – ez a szempont mégis talán leginkább Lannoy esetében megkerülhetetlen. Egy rövid tanulmány keretében nincs arra mód, hogy részletesen bemutassuk az utazónk által (a Baltikumtól Egyiptomig) bejárt országok történetét, bonnyolult, kapcsolatrendszerét és gyakran igen zavaros belső viszonyait. Annyit megjegyezhetünk, hogy Közép-Európában – mindenekelőtt a Magyar Királyságban – politikai krízishelyzet nincs, a konstanzi zsinat után, a tekintélye megőrzésére koncentráló Zsigmond folytatja azt a politikát, amit a konstanzi zsinat úgymond rábízott: föllép a huszita „eretnység” ellen, arra törekszik, hogy stabilizálja pozícióit a Cseh Királyságban, védekező lépéseket tesz a török előrenyomulásának megakadályozása érdekében, s készül a római császárkoronázásra. A török birodalom részéről, a Timur Lenktől elszenvedett vereség hatásainak eredményeképp átfogó offenzíva nem volt várható.

Más azonban a helyzet a nyugati kereszténység észak-keleti határvonalával kapcsolatban, olyannyira, hogy időnként még azt is elég nehéz meghatározni, hogy ez a határvonal hol húzódik. Aligha kétséges, hogy megtelepedésétől kezdve, a 13. század első évtizedeitől mintegy két évszázadon keresztül a Német Lovagrend volt ennek a területnek az egyik legaktívabb, legjobban szervezett és legagresszívebb hatalma.⁵⁰ A porosz területek elfoglalása, majd a poroszok asszimilálása után állandósultak a konfliktusok ezen a vidéken, mely a Hanza, a skandináv hatalmak (Dánia, Svédország), Lengyelország, Litvánia, az orosz fejedelemségek (elsősorban Novgorod

⁵⁰ PÓSÁN L.: *A Német Lovagrend története a 13. században*. (Történelmi Figyelő Könyvek) Debrecen 1996; PÓSÁN L.: „A Német Lovagrend”. in *Krisztus Katonái. Középkori lovagrendek*. Szerk. HUNYADI ZS.–PÓSÁN L. Debrecen 2011, 68–103; LASZLOVSZKY J.–SOÓS Z.: „A Német Lovagrend és Magyarország”. in *Magyarország és a kereszties háborúk. Lovagrendek és emlékeik*. Szerk.: LASZLOVSZKY J.–MAJOROSSY J.–ZSENGELLÉR J. Máriabesnyő–Gödöllő 2006, 223–236.

és Kijev), a Tatárok, valamint Moldva és Havasalföld érdeklődését is fölkelte. A 14. század második felében a litván fejedelmek egyre keményebb harcokat folytattak a Lovagrend csapataival (a 14. század során mintegy 300, 1345 és 82 között a Rend csaknem száz alkalommal tört be Litvánia területére, a litvánok viszont alig félszáz ellencsapást hajtottak végre).

A lovagrend fölényében fontos szerepük volt a Rend támogatására, erősítésére érkezett nyugat-európai lovagoknak. Ezt az igen bonyolult időszakot követően a hatalmi viszonyok átalakulása Jogalia (Jagelló) Ulászló (litván nagyfejedelem: 1377–1392, lengyel király: 1386–1434) fellépésével, illetve a litván-lengyel unió megalakulásával következett be. A Magyarországi Hedviggel (Jadwigával) kötött házasság (1386), és a lengyel trón megszerzése, valamint a nagybátyjával, Vitold (Wytautas, 1392–1430) fejedelemmel, majd nagyfejedelemmel való szövetség és közös fellépés egy új és jelentős kelet-európai hatalom létrejöttéhez vezetett.⁵¹ Mint ismeretes, a Német Lovagrend Tannenbergnél (Grünwald, 1410. július 15.) súlyos vereséget szenvedett a lengyel-litván koalíciótól⁵² s a vitatott, stratégiai fontosságú terület (Szamogitia) pedig a toruni békével (1411) Litvániához került. A döntőbírónak felkért Luxemburgi Zsigmond magyar király és megválasztott német-római császár (aki ugyan kezdetben a Lovagrendet támogatta) a budai gyűlésen már a lengyel-litván félnek adott igazat, s a Lovagrend nem ért el számára kedvező eredményeket a konstanzi zsinaton sem.⁵³ A 15. század első évtizedei tehát a Német Lovagrend számára nehéz időszakot hoztak: a toruni béke még két ízben került megerősítésre, 1414-ben, majd a lovagrend újabb sikertelen támadását követően 1422-ben.⁵⁴

Lannoy-nak pontos leírást kellett adnia a helyzetről (a herceg ezt várta el tőle) ami egyáltalában nem volt egyszerű feladat, mert – mint láttuk – latin kereszténység észak-keleti és keleti határain lévő államok és népek erőteljes mozgásban voltak, miközben a szövetségek, hatalmi központok és konstellációk szinte viharos gyorsasággal változtak. A fő tendencia azonban az, hogy a lengyel-litván unióval egy új hatalmi centrum keletkezett, melynek határai a Baltikumtól a Fekete-tengerig ter-

⁵¹ PÓSÁN L.: „A Német Lovagrend és a lengyel-litván állam közötti ’nagy háború’ (1409–1411)”. *Hadtörténelmi Közlemények* 124 (2011), 13–30; UÓ.: „A Német Lovagrend, a lengyel és litván állam közötti konfliktus a konstanzi zsinaton”. in *Causa unionis*, 144–160.

⁵² A lengyelek és litvánok mellett a litván származású fejedelmükkel érkeztek novgorodiak, moldvaiak, szamogitai felkelők, de voltak csehek, morvák, tatárok (Dzsálál ad-Dín ibn Toktamis, az Aranyhorda későbbi kánja vezetésével) és néhány ezer magyar is. A Teuton Lovagrend oldalán Tannenbergnél harcolt utoljára jelentősebb számú nyugat-európai lovag, akik elsősorban a Birodalom területéről és Franciaországból érkeztek.

⁵³ MÁLYUSZ, i. m. 83–86; PÓSÁN L.: „Der Konflikt zwischen dem Deutschen Orden und dem polnisch-litauischen Staat auf dem Konstanzer Konzil”. in *Das Konzil von Konstanz*, 65–84.

⁵⁴ EKDAHL, S.: „Der Krieg zwischen dem Deutschen Orden und Polen-Litauen im Jahr 1422”. *Zeitschrift für Ostforschung* 13 (1964), 614–651.

jedtek, aminek következtében a latin kereszténység keleti határainak védelmét Lengyelország és az immár szilárdan kereszténnyé lett Litvánia vette át.

A fentiek ismeretében tehát korántsem állítható, hogy a nyugati kereszténység eme keleti, észak-keleti, vidékét, mely egyben az ortodoxia nyugati határa volt és vad, pogány népek által lakott vidéknek tekintették, teljesen ismeretlen lett volna a nyugat-európai országok számára. Abban, hogy nem ez volt a helyzet, kétségtelenül a Német Lovagrendnek volt kulcsszerepe. A Rend, mely Magyarországról történt eltávolítását követően ezen a területen telepedett meg, kiépítette hatékony adminisztratív és katonai szervezetét, s egyszerre volt itt a nyugati kereszténység keleti expanziójának a letéteményese és a „kereszténység pajza”.⁵⁵ A Rend természetesen a pápasággal és a Birodalommal is szoros kapcsolatban állt és képviselte jelen volt Flandria és Észak-Franciaország területén is.⁵⁶

Volt azonban egy „jelenség” ami hozzájárult ahhoz, hogy a Német Lovagrend területét és a vele szomszédos népeket és államokat a Nyugat-Európa – mindenekelőtt pedig a nyugati lovagi elit – jobban megismerje és velük kapcsolatban konkrét tapasztalatokat szerezzen. A „*Voyage de Prusse*” – a *Prussenreise* – ugyanis két évszázadon át a nyugati, elsősorban pedig az észak-nyugati lovagságnak (beleértve Angliát és Skóciát, de később Észak-Itáliát és Spanyolországot is) nemcsak kedvelt vállalkozása, hanem egyfajta nemzetközi intézménye, a keresztes hadjárat eszméjének, eszményének és gyakorlatának a sajátos megnyilvánulása is volt.⁵⁷

A *Prussenreise* tehát eszerint (hasonlóképpen ahhoz, amit más desztinációval és küldetéssel a *Voyage d'Outremer* jelentett) a nyugati lovagok számára nem egy egyszerű poroszországi utazás volt, hanem egy olyan komplex vállalkozás, melynek célja a harci tapasztalatszerzés, és amelynek során az utazók lovagi tornák sorozatán vehettek részt. Emellett „éles bevetéseken” harcolhattak a kezdetben még pogány poroszok, majd később a pogány litvánok, volhíniaiak, tatárok, s a skizmatikus ortodoxok ellen, akik félelmetesen kemény és vad harcosok hírében állottak, s tehették mindezt olyan szélsőséges időjárási és földrajzi viszonyok között, amelyek a lovagok számára rendkívüli megpróbáltatásokat és erőfeszítéseket jelentettek. Ráadásul ez nem a Biblia földje, itt nem voltak szentek és ereklyék, nem voltak kincsek; a terület és lakói meglehetősen szegények voltak (legfőljebb rabszolgát és állatot lehetett tőlük szerezni), földterülethez és birtokhoz jutni pedig nem lehetett, hiszen minden meghódított terület pápai döntés értelmében a Német Lovagrendet gyarapította.

⁵⁵ TERBE L.: „Egy európai szállóige életrajza (Magyarország a Kereszténység védőbástyája)”. *Egyetemes Philológiai Közlemények* 60 (1936), 297–350, a vonatkozó rész: 299–300; MÁLYUSZ, i.m. 83; PÓSÁN, Der Konflikt, 65–66; UÖ.: A Német Lovagrend, a lengyel, 145–146.

⁵⁶ A *Prussenreise* bemutatásában mindenekelőtt Werner Paravicini munkájára és az általa publikált dokumentumokra támaszkodtam. PARAVICINI, W.: „La Prusse et l'Europe occidentale”. *Cahiers de recherches médiévales et humanistes* 1 (1996) 177–191. 178.

⁵⁷ DELUZ, CH.: Voyage (récit de) in *DMA*; 1469; PARAVICINI, i.m. 177–179.

A rekompenzáció tehát csupán a minden szempontból igen nehéz terepen való fizikai és lelki helytállás dicsősége volt (esetleg azzal a tudattal, hogy pogányok megkereszteléséért harcoltak, vagyis igazi keresztes misszióban vettek részt, hiszen a pápa jóvoltából ezért ugyanolyan bűnbocsánat illette meg őket, mint ha a Szentföldre mentek volna). Továbbá az, hogy az utazás befejezésével elmondhatták magukról, hogy szellemileg és fizikailag egyaránt jobb lovagok lettek. A tornák és „razziák” (*’rèze’*) rendkívüli publicitás mellett zajlottak, s heroldok sokasága gondoskodott arról, hogy a résztvevőknek és a győzteseknek s tetteiknek híre menjen. A magukat szándékosan embert próbáló viszonyok közé juttató lovagok pedig megélhették (és átélhették) a lovagregények hőseinek szenvedéseit.⁵⁸

A *Prussenreise* tehát a nyugati lovagok számára a lovaggá válás „élesben” vállalt és keresett, önsanyargató és életveszélyes gyakorlótere volt, melyet a lovagok többnyire (esetleg kölcsönből) maguk finanszíroztak (és mivel javak szerzésére, zsákmányra nem számíthattak, vállalkozásuk szükségképpen költséges és anyagiilag veszteséges volt.) Egyénileg indultak el, vagy kisebb csoportokat alkottak, egy-egy család különböző generációi visszajártak Poroszországba ugyanazt a lovagi dicsőséget keresve. Edződhetek a lovagi tornákon és tanulhatták a háború véres mesterségét, mely a misszió keresztes hadjárat jellege miatt mégis „kegyes” vállalkozásnak számított. Jelenlétük a Német Lovagrend számára fontos, rendszeres és megújuló katonai segítség volt, hiszen fegyveres erejükkel részt vettek a Rend céljainak megvalósításában, a Rend pedig igyekezett területére hozni a katonai utánpótlást is jelentő lovagi csoportokat.⁵⁹

A *Prussenreise* fénykora, amikor szinte minden nyugati területről – a beleértve az Ibér-félszigetet, Itáliát, Dél-Franciaországot is – nagy számban érkeztek lovagok a területre, 1360 és 1390 közé tehető. A nikápolyi ütközet többszörösen módosított

⁵⁸ PARAVICINI, *i. m.* 194–195.

⁵⁹ PÓSÁN, A Német, (in *Krisztus katonái*), 78. Amikor a nyugati világ lovagi elitjét említjük, akkor még hozzátehetjük, hogy vállalkoztak erre az utazásra olyan személyiségek is, mind a későbbi IV. Henrik angol király (akkor még Derby grófja), III. Albert osztrák herceg, Holland, Orléans, Burgundia, Berry hercegei, vagy éppen a nemzetközi lovagság máshol is vitézkedő hírességei, illetve kalandorai, mint a Nikápolynál is harcolt Boucicaut marsall, vagy a Kanári-szigetek meghódításában részt vevő Jean de Béthancourt és Gadifer de La Sale. Előfordult, hogy több száz lovag érkezett a Lovagrend területére, akik gyakran népes küldöttség (lovagonként és rangtól függően 60–700 fő) élén vágtak neki a lovagi tornáknak és vettek részt a „pogányok” elleni támadásokban. Az uralkodók között kiemelkedő szerepet játszott a későbbi IV. Henrik, aki a „*voyage d’Outremer*” lendületében Magyarországon is járt. SZÁNTÓ, R.: „Az angol-magyar kapcsolatok néhány vonatkozása az 1390-es évek közepén”. in *Magyarok eleiről. Ünnepi tanulmányok a 60 esztendő Makk Ferenc tiszteletére.* (Szegedi Középkorász Műhely) Szerk. PITI F.–SZABADOS GY. Szeged 2000, 515–535, vonatkozó rész 516; UÓ.: „Szempontok Derby grófja közép-európai útjához”. in *Középkortörténeti Tanulmányok. A III. Medievisztikai PhD konferencia előadásai.* Szerk. WEISZ B. Szeged 2003, 151–158.

a helyzeten: egyrészt a nemzetközi lovagi erőknek a Magyar Királyság felé történő mozgósításával járt együtt, vagyis a *Prussenreise* helyébe a *voyage de Hongrie* lépett,⁶⁰ másrészt pedig a Bajaziddal vívott ütközet és az azt követő mézárulás következtében a lovagok súlyos veszteségeket szenvedtek el. A mozgósítható erők nagysága ezzel radikálisan csökkent. Tannenbergnél még volt egy kisebb francia kontingens, Jean le Maingre-Boucicaut vezetésével. A Lovagrend még ezt követően is szervezett lovagi tornákat, de már igen mérsékelt sikerrel, s így a „poroszországi utazás” fokozatosan lekerült a napirendről.⁶¹

A fentiek alapján elmondhatjuk, hogy a latin kereszténység észak-keleti területei, határvonala éppen a *Prussenreise* következtében egyáltalában nem volt ismeretlen a nyugati lovagi elit egymást követő generációi számára, és okkal feltételezhető, hogy a lovagi eszmék büvkörében élő burgundi nemesség körében pedig a legkevésbé sem volt az. A mi esetünkben a helyzet még inkább egyértelmű: a Lannoy-család több tagja ugyanis – köztük Ghuilebert de Lannoy – korábban aktív résztvevője volt a „poroszországi utazásnak”.⁶² Ghilbert Lannoy tehát nem csak a herceg bizalmas tanácsosa és diplomatája volt, hanem igen jól felkészült és jó terepismerettel rendelkező lovagként vághatott neki a Baltikumtól Egyiptomig terjedő felderítő útnak.

A Lannoy-család tagjai a burgundi hercegek – mindenekelőtt Félelemnélküli/Rettenthetetlen János, majd pedig fia, Jó Fülöp – szolgálatában álltak. Részét alkották annak a burgundi hercegek birodalmához tartozó területekről a hercegi udvarba érkezett ősi nemességnek, akiknek kivételesen fontos hely jutott a hercegek, mindenekelőtt Jó Fülöp herceg államának kormányzásában. A burgund herceg udvara és kormányzata jól strukturált és egyben társadalmilag hierarchizált rendszer volt. Az a csoport, melybe a Lannoy-k is tartoztak, közvetlenül a herceg kibővített családjának tagjai után következett.⁶³ A három Lannoy-testvér, Hugues de Lannoy (1384k–1456), Ghillebert de Lannoy (1386k–1462) és Baudoin de Lannoy (1388–1474)

⁶⁰ SCHNERB, *L'État*, 119–120.

⁶¹ LE GOFF, *i.m.* 60.

⁶² Utazásainak történetét a szövegeinek kiadója az 1399–1450 közötti időszak utazásait és többnyire azokhoz kapcsolódó jelentéseit vagy egyéb dokumentumait gyűjtötte egybe. LANNOY, G. DE: *Oeuvres de Ghillebert de Lannoy, voyageur, diplomate et moraliste*. Recueillies et pub. par POTVIN, CH. Avec des notes géographiques et une carte par HOUZEAU, J.-C. Louvain 1878. Első alkalommal 1413–14-ben járt Poroszországban. Écluse-ből indult hajóval és Prágán keresztül tért haza Burgundiába. Részt vett az ottani harcokban s meg is sebesült. LANNOY, *i.m.* 20–49. Mazowia ostromát követően ütötte őt lovaggá egy teuton lovag. Uo. 26; PARAVICINI, *i.m.* 181; SCHNERB, *L'État*, 306.

⁶³ Az első, legnagyobb presztízzsel rendelkező csoportot a hercegi udvarhoz közvetlenül kötődő családtagok, a hercegné udvarban lévő rokonai, valamint a hercegek házasságon kívül született gyermekei (Philippe Le Bon esetében 26 ilyen «bâtard» létezéséről tudunk) alkották, a második a herceg országaiból származó ősi nemesség tagjai. SCHNERB, *L'État*, 228–236; DOUTREPONT, *i.m.* 136–138, 224–237, 245–248, 491–492.

fontos tisztségeket viselt és jelentős szerepet játszott az udvarban és a herceg tartományainak irányításában. Közülük Hugues és Ghillebert kaptak rendszeresen diplomáciai megbízatásokat is, miközben a következő generációt képviselő, hadsereg-szervezési feladatokat is ellátó Jean III de Lannoy (1410–1493) Fülöp herceg barátai, belső bizalmasai közé tartozott.⁶⁴ Kiemelkedő szerepüket mutatja az is, hogy az előbbi három lovagból kettő kezdettől fogva az 1430-ban megalapított Aranygyapjas Rend tagjai közé tartozott, a harmadik pedig az első bővítéskor került be a burgund arisztokrata elit eme kiváltságos (31 lovagot számláló) körébe.⁶⁵

A burgundi herceg szolgálatában álló követeket és utazókat tehát Kelet felé hajtotta a korszellem, a tudásvágy és az érdeklődés, továbbá fejedelmük parancsa, vagyis a praktikum; a tervezett diplomáciai és katonai akciók sikerességének ugyanis elemi velejárójává lett a megismerés, a racionalitás és az információszerzés igénye és szükségessége. Ezek az új „Argonauták” ugyan szívesen informálódtak a legendás történetekből (ezek talán még külön is motiválták őket), de számukra az utazásokról készült leírásoknak már olyanoknak kellett lenniük, amelyek alapján a hercegi politika, vagy akár egy keresztes sereg hadvezetése is tájékozódhat. Így vált a burgundi hercegi udvar a Keletre vonatkozó információk egyik legfontosabb nyugati központjává. Utazói, küldöttei pedig sorra indultak missziójukra. Közöttük előkelő helye volt Ghillebert de Lannoy-nak, aki a burgundi herceg egyik legtöbbet utazó diplomatája volt, s akinek útja azért is érdekes, mert – noha egy pillanatra nem veszi szem elől az *Outremer* keresztes hadjárat szervezésének gondolatát – nem a hagyományos, szentföldi útvonalat célozza meg (mint De La Brocquière), hanem tájékozódni kíván a nyugati kereszténység azoktól jóval északabbra húzódó határvidékének a helyzetéről is, ahol – mint láttuk – fontos változások következtek be. Mindez önmagában is bizonyíték a burgundi hercegek és tanácsosaik széles látókörű és egyben nagyra-törő nemzetközi politikájára.

A sikertelenség ellenére a 14. század második felében, és részben még a 15. században is a keresztény közösség védelmének összefogó erejét a kortársak továbbra is a keresztes hadjárat eszme felújításában látták. Ennek gyakran (de nem csak) meglehetősen vegyes, kudarcokkal terhelt következményei lettek. A huszitákkal szembeni keresztes hadjárat a keresztes ideológia legmegosztóbb hagyományait elevenítette föl,

⁶⁴ Ghillebert de Lannoy több közepes nagyságú területet birtokolt (elsősorban Flandriában; – Santes, Villerval, Tronchiennes, Beaumont és Wathégnie ura) igazi befolyását azonban az udvarban betöltött hercegi tanácsadó szerepének köszönhetette. SCHNERB, *i.m.* 263, 286.

⁶⁵ A rendet Jó Fülöp a Portugáliai Izabellával kötött házassága alkalmából szervezett ünnepségsorozat egyik fő „attrakciója” keretében alapította és 1430 januárjában 24 lovag lett a tagja. Egy évre rá a Rend taglétszáma 31 főre emelkedett. Flandriát hat lovag képviselte, s akkor már köztük volt mind a három Lannoy-testvér. Jean III de Lannoy 1451-ben lett a Rend tagja; a családból egyébként 16-an kerültek később még a rend lovagjai közé. A ki-terjedt szakirodalomból lásd SCHNERB, *i.m.* 295–304, 301.

s ebben a burgundi herceg is igen aktívnak mutatkozott.⁶⁶ A keresztes hadjárat lehetősége azokra a területekre is érvényes lehetett, amelyeken Ghillebert de Lannoy utazása során mozgott, hiszen ő tapasztalatból is tudta, hogy keresztes hadjáratot nem csak a muzulmánok, hanem a *pogányok* és az *eretnekek* ellen is lehetett vezetni, s a bennük való részvétel – mint láttuk a *Prussenreise* kapcsán – ugyanúgy „általános bűnbocsánattal” járt.⁶⁷

Ghillebert de Lannoy tapasztalt utazó és felkészült diplomata volt, akinek Poroszország irányába vezető útja nem az első volt: első szentföldi zarándoklatára 1403–1404-ben került sor, harcolt Angliában, járt Jeruzsálemben, Egyiptomban, Szíriában, Törökországban, Cipruson, Rodoszon és Konstantinápolyban is. Három évvel később egy Granada ellen induló kasztíliai seregben találjuk, 1410-ben ismét a mórok ellen háborúzott. Az 1413-as „poroszországi utazás” sok szempontból emlékezetes számára. Küldetési során bejárta a különböző európai fejedelmi udvarokat, és ellátogatott a nyugati kereszténység keleti határvidékére a Balti-tengertől a Szentföldre, a Német Lovagrend tartományaitól Egyiptomig.⁶⁸ Az 1421-ben kezdődött újabb utazása során egy átfogó keresztes hadjárat indításának lehetőségeit kellett fölmérnie, mandátumát a burgundi hercegtől, az angol és a francia királytól kapta. (Visszatérésekor nekik tesz majd jelentést). Lannoy-t tehát diplomáciai küldetése a Német Lovagrendhez és Konstantinápoly császárához, II. Manuélhoz, zarándoklatnak álcázott felderítő útja pedig eredetileg a Török Birodalomba majd a Mamelukok Egyiptomába kellett, hogy vezesse. Először tehát a Lovagrend poroszországi birtokaira érkezett meg, utána átutazott Lengyelországon, Litvánián, Volhínián, Podolián, Moldván, Havasalföldön, majd átkelt a Dnyeszteren és a Dnyeperen, beutazott Tatár földre⁶⁹ s a Krím félszigeten át, a Fekete-tengeren érkezett meg Konstantinápolyba. Törökországot azonban a zavaros belső viszonyok miatt el kellett kerülnie; – Konstantinápolyból a leglogikusabb útvonalon (Rodosz, Ciprus, Kréta, Alexandria) útirányban közelítette meg Kairót, ahonnan zarándoknak öltözve bejárta az egész Szentföldet. Jelentésének információit a burgundi udvar hasznosította is, és a Burgundi herceg egyik fattyú fiának Guy-nek a vezetésével keresztes expedíciót kül-

⁶⁶ A vállalkozás nem volt sikeres, a herceget országai belső problémái akadályozták a hatékonyabb részvételben. LACAZE, Y.: „Philippe le Bon et le problème hussite: un projet de croisade bourguignon en 1428–1429”. *Revue Historique* 241 (1969), 69–99.

⁶⁷ Első útjának leírásakor azzal kezdi, hogy keresztes hadjáratra megy, a pogányok ellen, akik között szaracénok vannak. LANNOY, *i.m.* 20.

⁶⁸ Összesen háromszor járt a Szentföldön, kétszer Spanyolországban és Portugáliában, több ízben Angliában és részt vett korának számos jelentős eseményén (Azincourt, Monterau, etc.). Műveit kiadója, Charles Potvin igen alapos dokumentációval kíséri. POTVIN, CH. „Annexes”. in LANNOY, *i.m.* 226–551; *DLF*, 454; SCHNERB, *L'État*, 305–207; CSERNUS, A XV. századi, 1011–1012.

⁶⁹ LANNOY, *i.m.* 60–62.

dött a Mamelukok elleni harcra, a ciprusi király, I. Janus (1378–1432) megsegítése érdekében. A hadjárat azonban sikertelen volt és vereséggel zárult.⁷⁰

A visszaúton ismét csak a Földközi-tenger szigetein átutazva jutott el Velencébe, s onnan Németországon keresztül tért haza Burgundiába. Leírása néhol egyenetlen, máshol viszont részletes és színes. Műfajilag nem hasonlítható De La Brocquière útleírásához, valójában inkább egy olyan úti jelentés, mely katonai szempontból méri fel a bejárt területeket, jelzi, hogy egy város erődített vagy sem, hogy egy kikötő mennyire védhető. Pontos listákat készített az adott és kapott ajándékokról, s rendre kitért arra, hogy ki kivel áll háborúságban.⁷¹ Beszél viszont arról, hogy a „babilóniai szultán serege keresztény rabszolgákból áll” (a törökök és a tatárok mellett magyarokat, vallachokat, bolgárokat és oroszokat említ).⁷²

Lannoy ekkor még Magyarországot épphogy csak érintette, az országgal kapcsolatban csak néhány rövid megjegyzést tett.⁷³ Konkrét magyarországi útjára csak évekkel később és némileg megváltozott nemzetközi politikai helyzetben kerül sor: Zsigmond királynál a husziták elleni keresztes háborúban való együttműködés, illetve a burgundi kontingens részvételének megbeszélése érdekében tesz látogatást 1428-ban. Az országba ezúttal Burgundiából érkezik, a Bruck – Altenburg (Pozsony) – Buda útvonalon. Mindenhol továbbra is leírja, hogy a város erődített, avagy sem. A török háborúból visszatérő Zsigmonddal tárgyal, aki kitüntető figyelemmel fogadja; – tárgyalásait Lannoy ezt követően az osztrák herceggel folytatja.⁷⁴

Lannoy úti beszámolója két fontosabb részből áll. Az egyik egy száraz jelentés, egy szinte csak katonai szempontú tájékoztatás – mindenekelőtt az általa meglátogatott kisázsiai helyekről. Ehhez kapcsolta hozzá a szentföldi és egyiptomi zarándokhelyek listáját. A másik, a valamivel bővebb kommentárokkal és személyes élményekkel is megtűzdelt (azért még mindig elég száraz) élménybeszámoló.⁷⁵ A két poroszországi (illetve a második alkalommal szentföldi) utazásáról írta le élményeit,

⁷⁰ Janus de Lusignan maga is a mameluk szultán Al-Asraf Szajf al-Dín Barszbáj (1422–1438) fogságába került (1426), szabadulása fejében a Ciprusi Királyság a szultán hűbérese lett. PAVIOT, J.: „Les Ducs de Bourgogne et les Lusignans de Chypre au XVe siècle”. in *Les Lusignan et l’Outre-mer. Actes du Colloque de Poitiers-Lusignan* (oct. 1993). Poitiers 1994; 241–250. vonatkozó rész: 242; QUERFELLI, M.: „Les relations entre le royaume de Chypre et le sultanat mamelouk au XVe siècle”. *Le Moyen-Âge* 110/2 (2004) 327–344.

⁷¹ Pl. megemlíti, hogy „a lengyel király a törökökkel szövetségben harcol a magyar király ellen” LANNOY, *i.m.* 55, 56, 59.

⁷² LANNOY, *i.m.* 118.

⁷³ LANNOY, *i.m.* 54–55.

⁷⁴ A huszitákkal kapcsolatban több általa készített dokumentumot publikál a kiadó. POTVIN, *i.m.* 227–254; SCHNERB, *L’État*, 308; CSERNUS, A XV. századi, 1011.

⁷⁵ DOUTREPONT, *i.m.* 226–229.

majd ugyanezt tette a Holland tartományban vívott háborúk esetében.⁷⁶ A dokumentumok tanúsága szerint Lannoy a Burgundi herceg legfoglalkoztatottabb diplomatái közé tartozhatott. Lannoy, Gilles Le Bouvierhoz hasonlóan (és Bertrandon de la Brocquière-től eltérően) tehát más műveket – így pl. balladákat is – írt. A kiadója publikál egy „*Instruction d'un jeune prince*” („Egy ifjú herceg neveltetése”) c. szöveget, melyet újabban inkább testvére, Hugues de Lannoy művének tartanak.⁷⁷

„Ő (Jó Fülöp) egy praktikus és korszerű anyagot akart kapni. Márpedig egy fejedelmnek, aki elhatározta, hogy megindul egy Szíriába és Egyiptomba vezető hadi vállalkozásra, semmi nem ér többet, mint az első kézből származó, legfrissebb eligazítások és információk megléte.”⁷⁸

Lannoy leírásai – az eddigiekből is talán kitűnik – nem igazán irodalmiak (még csak nem is olyan gördülékenyek, mint Brocquière szövegei – bár esetenként az olvasónak az a benyomása, hogy képes lenne arra is). Megfeleltek viszont a herceg elvárásainak: egy expedíciós sereg vezérkarát a legfontosabb kérdésekben a Lannoy feljegyzései biztosan eligazíthatták volna. És persze a keresztes sereg irányítói ebben az esetben bizonyosan nem voltak kitéve annak, hogy az értelmezésben megzavarja őket a szöveg lebilincselő, választékos szófordulatai és elbeszélő lendülete. Viszont instrukcióik alapján akár ma is térképet lehetne rajzolni. És ezzel válik értékessé Lannoy jelentéseinek a hozzájárulása a latin kereszténység keleti határain mozgásban lévő népek történetének jobb megismeréséhez.

⁷⁶ A kettő együtt mintegy hatvan oldalnyi szöveg. LANNNOY, *i.m.* 20–49, 51–73, amihez viszont hozzáteszi a zarándokutak illetve az általa bejárt szentföldi területek szikár leírását Uo. 73–161. Harmadik jeruzsálemi útjára 1446-ban kerül sor Uo. 174–178.

⁷⁷ POTVIN, *i.m.* 291–427.

⁷⁸ DOUTREPONT, *i.m.* 245.

Les premières descriptions de langue française sur la frontière orientale
de la Chrétienté Occidentale: Lannoy, Bouvier, Brocquière

A la fin du Moyen Âge, la Chrétienté Occidentale vécut une série de crises. Cette situation fut aggravée par la menace extérieure turque pour les pays occidentaux. Les pays de l'Europe Centrale et Orientale furent particulièrement exposés à ces attaques et considérés comme menacés par le développement de l'hérésie (hussite). Ces pays (notamment la Hongrie) ont profité de cette situation pour attirer l'intérêt des occidentaux : depuis la croisade malheureuse de Nicopolis, cette partie de l'Europe est devenue beaucoup plus importante aux yeux de l'Occident que prouvent également des récits de voyage du début du 15e siècle.

Pour combattre les Turcs, on recourt à l'idée de la croisade. Ces croisades dites „tardives” ont attiré l'attention de la Chrétienté et conduit des armées des chevaliers occidentaux dans cette région. Ces chevaliers qui étaient allés s'entraîner sur les territoires de l'Ordre Teutonique („voyage de Prusse”) se sont réunis cette fois pour le „voyage de Hongrie”. La Bourgogne – par le nombre des victimes et par la capture de Jean Sans Peur – fut directement touchée par le désastre de Nicopolis. Désormais, pour les ducs de Bourgogne – et principalement pour Philippe Le Bon – la lutte contre les Turcs fut une affaire personnelle et une priorité de politique internationale. La Bourgogne était la seule puissance occidentale à participer activement aux entreprises militaires menées contre les musulmans : elle s'est considérée comme l'héritier le plus digne des croisés français des siècles précédents et fut le porte drapeau de la croisade. La composition de la bibliothèque des ducs de Bourgogne très orientée vers les affaires d'Orient et du „voyage d'Outre-mer” est également l'illustration de cet engagement profond. Les opérations bourguignonnes ont été bien préparées: des ambassadeurs, des voyageurs-espions étaient envoyés vers l'Est pour mieux connaître le terrain et évaluer les possibilités du succès d'une armée chrétienne. Les premiers voyageurs-ambassadeurs-diplomates qui allaient vers le Proche-Orient et qui ont rédigé leurs rapports également sur leur passage en Hongrie furent Ghillebert de Lannoy, Gilles Le Bouvier et Bertrandon de La Brocquière. Leurs informations sont précieuses sur la Hongrie et sur l'Europe Centrale. De Lannoy et de La Brocquière ont voyagé au service du duc de Bourgogne. La présente étude se concentre sur le personnage de Ghillebert de Lannoy et sur ses voyages en Europe Orientale, en Proche-Orient et en Hongrie. De Lannoy – future chevalier de la Toison d'Or – a joué un rôle très important à la cour du duc de Bourgogne, Philippe Le Bon. L'originalité de son rapport est due à son choix d'itinéraire. Il a choisi de partir sur les chemins des chevaliers de la « voyage de Prusse » (*Prussen-*

reise) et a suivi la frontière orientale de la Chrétienté Occidentale. Ainsi, dans son rapport de voyage, il nous laisse des informations sur l'Ordre Teutonique, sur la Pologne, sur la Lituanie, sur les Russes et les Tartares et donne des impressions précieuses sur ce terrain de rencontre des peuples d'Europe Orientale et ceux de la steppe. Sa description peu connue en Hongrie est moins „littéraire” que celles de Bertrandon de La Brocquière et de Gilles Le Bouvier, mais elle est très originale et rationnelle: c'est une source précieuse pour l'étude de l'histoire de cette région.